

**ПОГЛЯДИ О. КОНИСЬКОГО ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ І ЦІНИ
ПОЗОВУ ТА РОЗМІРУ ВІНАГОРОДИ ЗА СУДОВІ ВИТРАТИ
ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИМ РОЗГЛЯДОМ**

У статті аналізуються погляди відомого українського громадського і культурного діяча, адвоката, письменника О. Я. Кониського (1836-1900) на проблеми, пов'язані з процедурою визначення форми і ціни позову та розміру винагороди за судові витрати та його забезпечення судовим розглядом в другій половині XIX ст. і шляхи їх розв'язання; показано їх актуальність для сучасної юридичної науки.

Ключові слова: право, позов, ціна позову, позовна заява, вексель, держава, реформи.

Постановка проблеми та її актуальність. Важливим цивільно-процесуальним засобом, яким забезпечується реалізація права на звернення до суду, є позов, що визначається у правовій літературі як вимога особи про захист свого або чужого права чи охоронюваного законом інтересу [9, с. 28]. Позов складається з трьох частин: предмет, підстава та зміст, які перебувають між собою в тісному зв'язку. Особливе місце серед позовів посідає позов щодо визначення форми і ціни позову та розміру винагороди за судові витрати. Наприкінці XIX ст. багато аспектів, що стосувалися судового розгляду таких позовів, були суперечливими або й нез'ясованими. Тому важливе науково-теоретичне і практичне значення нині мають дослідження проблем правознавства, які розробляли тогочасні видатні юристи, серед яких особливе місце належить письменникові, громадському і політичному діячу, адвокату за фахом, Олександрові Яковичу Кониському (1836-1900), правові погляди якого, незважаючи на значну кількість досліджень (О. Дяченко, О. Мисюра, Л. Ожоган, М. Сиваченко, Н. Скоробогатко та ін.) ще не були об'єктом вивчення. Тому **мета нашої статті** – проаналізувати погляди О. Я. Кониського на основі його публікацій про визначення форми і ціни позову та розміру винагороди за судові витрати та його забезпечення судовим розглядом в другій половині XIX ст.; показати їх актуальність і для сучасної юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. Активний діяч Полтавської громади, О. Кониський у 1863 р. був звинувачений у поширенні соціалістичних ідей і висланий у Вологду, а далі – у Тотьму. З 1865 р., після звільнення, йому було дозволено проживати в м. Бобринець, а з 1866 р. – у Катеринославі. Після складання іспиту на кандидата права в

цьому місті він займається адвокатською практикою (1866-1872). «Працюючи для себе і для своїх клієнтів як адвокат, Кониський ані на хвилю не забував і про вищий обов'язок – працювати для всього українського народу, для духовного відродження і піддвиження... Правда, в тих тяжких роках він не друкував майже нічого зі своїм підписом, особливо за границею; більше друкував по-московськи в російських часописах і то без підпису – розуміється, про насущні потреби і кривди українського народу» [12, с. 46], – писав у некролозі на його пам'ять І. Франко.

Працюючи адвокатом у Катеринославі, використовуючи свій практичний досвід, О. Кониський пише ряд статей в газету «Судебный вестник», що почала виходити в Санкт-Петербурзі з 1866 р. двічі на тиждень (№№ 1-28), далі – щоденно. Видання спершу було органом Міністерства юстиції (1866-1869), потім стало кваліфікуватися як юридичне та політичне (1870-1871), з 1872 – юридичне. В 1877 р. видання газети після виходу 21-го номера було припинене на два місяці за порушення розпорядження, оголошеного редактором безцензурних періодичних видань. З 2 по 28 квітня з'явилося 14 додатків до газети. З 1 травня по 6 квітня 1878 р. газета виходила під назвою «Северный вестник». Видання припинено за наказом імператора [8, с. 215-216]. У «Судебному вестнику» опубліковано низку статей О. Кониського, які торкалися багатьох проблем права. Усі матеріали для цього видання він писав, використовуючи справи, які розглядав Катеринославський окружний суд, скрупульозно аналізуючи кожен факт, усвідомлюючи важливість досліджень у галузі юридичної думки і сприйняття їх широкою читацькою аудиторією. Серед його численних виступів у цій газеті, зокрема, привертають увагу статті, присвячені про-

блемам, пов'язаним з процедурою встановлення ціни і висунення позову щодо образи гідності та його забезпечення судовим розглядом.

У статті «Про застосування 258 статті Статуту цивільного судочинства (Про форму позовних прохань)» (1869) О. Кониський порушує перед судами тлумачення поняття підстави позову і з'ясовує, в яких випадках підстави позову можуть визнаватися різними. Стаття 258 Статуту цивільного судочинства передбачала: «Позови, що впливають із різних підстав, не повинні поєднуватися в одному позовному проханні, хоча вони й стосуються однієї особи. По кожному окремому позову має бути подано особливе позовне прохання» [10, с. 3992]. О. Кониський наводить практичні приклади прохань, які розглядалися різними судами. У цивільному відділі Катеринославського окружного суду з більше ніж двадцяти вирішених справ 5 серпня 1869 р. було розглянуто п'ять цілком однорідних справ про стягнення купцем Верховим з купця Мінакова по п'яти векселях (із них три видані в один день) 5300 крб. Катеринославський окружний суд пред'явив по кожному векселю окремих позов і постанову та по кожній справі прийняв окреме рішення, зіславшись на повіреного позивача гр-на Нешевича, який вимагав окремого позову по кожному векселю на підставі 258 ст. Статуту цивільного судочинства. О. Кониський вважав, що за всіма п'ятьма векселями, виданими тією самою особою тому самому векселедержателю, досить пред'явити один позов [4, с. 2].

У Калузькому окружному суді було пред'явлено позов про стягнення збитків, завданих через неправильне володіння будинком і про знищення продажу крамниці. Право позову ґрунтувалося на духовному заповіті, за яким прохачеві відписані будинок і крамницю. Калузький окружний суд прийняв позов, але Московська судова палата через скаргу відповідача відмінила постанову суду на підставі того, що в позовному проханні поєднані позови, що не мали між собою нічого спільного, а пред'явлення їх в одному проханні суперечило 258 ст. Статуту цивільного судочинства.

В Острогозькому окружному суді було пред'явлено позов про стягнення з однієї особи за чотирма векселями, з них один перейшов до позивача за передаточним надписом. Острогозький окружний суд постановив, що з пред'явлених векселів не видно їхнього походження на спільній підставі, а, навпаки, виявилось, що два з них дано в різний час за товари, інші ж два, хоча так само дані за товари, але в різний

час і різним особам. Ці векселі на підставі 258 ст. Статуту цивільного судочинства не можна переплутувати, оскільки вони є предметами окремих позовів. Тому в застосуванні позову було відмовлено.

Харківська судова палата цю справу розглянула інакше, за поданням приватної скарги з боку позивача за відмову, згідно з якою з представлених векселів не видно, щоб вони походили з різних підстав, оскільки ці векселі є наслідком цілком однорідних юридичних операцій, метою яких було отримання грошей. Тому постанову Острогозького суду було відмінено.

У Воронежському окружному суді було пред'явлено позов про землю, зайняту під залізницю і під приватну забудову, про стягнення збитків, завданих через незаконне захоплення тієї землі, а також про знесення будівель, споруджених на зайнятій відповідачем землі. Суд визначив, що в позовному проханні поєднані позови, які впливали з різних підстав, і застосував 258 ст. Статуту цивільного судочинства оригінально, прийнявши до провадження тільки частину позову: про повернення землі, зайнятої під приватні забудови, знесення цих будівель і стягнення збитків за незаконне захоплення землі.

Щоб дати правильну відповідь на питання, які виникли в цих випадках, О. Кониський, базуючись на цих прикладах, дає дефініцію «підстава позову». Це поняття він розуміє як «право на позов, тобто саме матеріальне право» [4, с. 2], тому вважає, що на підставі того самого права позивач може пред'явити в одному проханні кілька вимог. За його словами, в одному позовному проханні можна представити будь-яку кількість векселів для стягнення позову з тієї самої особи, і при цьому не буде порушено ст. 258 Статуту цивільного судочинства, бо підстави позову і мета його (вимоги) виходять із одного права – позики.

О. Кониський, ретельно вивчаючи ст. 258 Статуту цивільного судочинства, у якій йшлося про те, що «позови, що впливають із різних підстав, не мають поєднуватися в одному позовному проханні, незважаючи на те, що вони стосуються однієї особи. По кожному окремому позову має бути подано особливе позовне прохання» [10, с. 3992] та судові визначення про поєднання позовів, робить обґрунтований аналіз:

- тлумачення закону Катеринославського і Острогозького суду занадто широке і неправильне, тому що в позовах були одні підстави – право зобов'язальне;

- висновок Московської судової палати і Воронежського окружного суду теж неправильний, тому що в усіх випадках приводи до відновлення права прийняті як підстави позову, тоді як у жодному разі у проханні не були поєднані позови, що виходили з різних підстав; не можна пред'явити позов в одному проханні про стягнення за векселем і про збитки через заволодіння землею. У позовах, які розглядала Московська судова палата і Воронежський окружний суд, були одні підстави – право власності;

- висновки Калузького окружного суду і Харківської судової палати цілком правильні [4, с. 2].

У висновках О. Кониський наголосив, що розподіл позовів, що мають ті самі підстави і приводи, з практичного боку збитковий економічно і для громадян, і для держави, оскільки потрібно по кожному позову, пред'явленому до тієї самої особи в один час тією самою особою, надавати добові, прогонні і квартирні гроші для судового пристава. Окрім того, суд може розглядати всі позови не за одне, а за кілька засідань, таким чином, учасники, замість того щоб з'явитися в суд один раз, повинні з'являтися кілька разів з тієї самої причини. О. Кониський відзначив, що закон повинен існувати тільки для суспільства, а звуження дії закону можна допускати тільки на користь суспільства, для якого існує суд, а не на шкоду суспільства.

Порушивши важливе практичне питання – забезпечення позовів судами, О. Кониський пише проблемну актуальну статтю про діяльність Катеринославського мирового суду. «Чи має право суд розпорядитися про забезпечення такого позову, який не тільки не визнаний судом, але який ще і не пред'явлений суду і на починання якого надано тільки право?» [3, с. 3], – ставить він питання. Щоб дати відповідь, автор аналізує справу Катеринославського мирового суду. Було пред'явлено позов про стягнення грошей за взятий товар (горілку); мировий суддя частину позову визнав і задовольнив клопотання позивача, в другій частині відмовив. Мировий з'їзд, розглядаючи справу за апеляцією позивача, визначив: 1) стягнути з відповідача тільки 150 крб., 2) щоб стягнути іншу частину – 240 крб. – позивач має подати окремий позов до мирового судді. Щоб забезпечити цей борг, було накладено арешт на пшеницю, яка належала відповідачеві. На думку О. Кониського, забезпечення позову, визначене мировим суддею, передчасне і позбавлене з юридичного боку законних підстав. По-

перше, обов'язкове для суду забезпечення пред'явленого позову встановлене тільки тоді, коли під час пред'явлення до стягнення боргового зобов'язання позивач буде вимагати забезпечення. У інших випадках задоволення прохань про забезпечення позовів залежить тільки від визначення суду, передбаченого ст. 595 Статуту цивільного судочинства. По-друге, суд може відмовити в забезпеченні позову через відсутність ціни позову, передбачену ст. 593 Статуту цивільного судочинства. По-третє, прохання про забезпечення позовів допускається на самому початку справи чи під час подальшого провадження, передбаченого ст. 590 Статуту цивільного судочинства. По-четверте, забезпечення при самому пред'явленні позовів допускається, коли суд із представлених достовірних доказів позивача може позбавити його можливості задовольнити забезпечення позову, передбаченого ст. 591 Статуту цивільного судочинства.

Усі вищевказані закони точні, лаконічні, тому О. Кониський вказує, що забезпечення по зову судом можливе тільки при пред'явленні самого позову. А позови, не пред'явлені позивачами, це не позови, а тільки право на позов, яке в жодному разі не може забезпечуватися без взаємної згоди позивача і відповідача.

У даному разі Катеринославський мировий суд надав право в забезпеченні позову, арештував пшеницю. Позивач подав позов тільки через рік, суд визнав позов незаконним, відмовив позивачеві і зняв арешт із пшениці, яка стала непридатною. Суд, по-перше, суперечить сам собі: порушуючи право на забезпечення позову, він визнав позов достовірним, а при вирішенні справи в цьому достовірному позові відмовив. По-друге, суд завдав відповідачеві збитків і зобов'язався перед відповідачем, оскільки той неспроможний покрити збитки від накладання арешту на пшеницю. По-третє, відповідальність лягає на суд і в тому разі, якби позов був би задовольнений, але до закінчення справи пшениця стала непридатною. По-четверте, відповідач має повне право відповідати тільки арештованим майном, а якщо ціна позову перевищувала присуджене судом стягнення, то різниця в ціні повинна бути повернута позивачем чи судом.

На підставі цього О. Кониський пропонує внести зміни в чинне законодавство: пшениця має бути зарахована до майна, що швидко псується, і на підставі ст. 625 Статуту цивільного судочинства «не може бути арештована для забезпечення позову» [3, с. 3].

У статті «Про ціну позову й про розмір винагороди за судові витрати» (1873) О. Кониський звертає велику увагу на допущені в чинному законодавстві прогалини, вказуючи, що в Статутах відсутні вказівки на спосіб визначення ціни позову в справах про відшкодування збитків чи про повернення поклажі, якщо в акті про поклажу не визначена вартість рухомого майна на зберігання і якщо, до того ж, відповідач не згодний із ціною позову, показаній в позовному проханні. Касаційна судова практика не розв'язувала цього питання і, за спостереженнями О. Кониського, швидше призводила до невідповідних для відповідача наслідків. Для аргументації і обґрунтування цих доказів він наводить приклади зі своєї практики. У першому випадку пред'являвся позов про повернення взятої на зберігання поклажі. В акті не зазначалася ціна поклажі; не давалося точного визначення предметам, що входили до неї. Ціна позову оголошувалася двадцять тисяч крб. Відповідач, заперечуючи ціну позову, вказав на те, що предмети поклажі не були зазначені і довів, що всі ці предмети можна придбати за 500 крб. «Відповідач просив суд застосувати у даному разі ст. 56 Статуту цивільного судочинства. Проте суд відмовив у запереченні ціни позову відповідачеві на підставі того, що ст. 56 Статуту цивільного судочинства стосується мирових судів, а для окружних судів подібної постанови у законі немає» [10, с. 3972].

Другий приклад стосувався позову про стягнення збитків за володіння протягом семи років 15 десятинами землі сінокісного болота. Просячи суд про прийняття права на стягнення збитків і про представлення довести кількість збитків у порядку виконавчого судочинства, позивач визначив ціну позову в 25000 крб. Відповідач, не заперечуючи проти права позивача на отримання винагородження за не володіння болотистою землею, заперечував тільки суму позову і просив суд, до того часу, поки позивач не доведе кількість збитків, не покладати на нього винагороду за ведення справи на підставі того, що остання, вирахована з суми позову, в кілька разів перевищуватиме ту кількість збитків, яка належить по совісті позивачеві. Суд не зважив на прохання відповідача. Позивач отримав право на стягнення винагороди за ведення з суми позову і не пред'явив доказів у виконавчому порядку про кількість збитків, тому що усвідомлював, що він не зможе довести суму, зазначену в позивному проханні. Про такі випадки тогочасний відомий юрист Я. Затворницький зазначав: «Суд може... з достатнім ступенем достовірності оцінити майно

за документальними даними, які... представлені сторонами» [2, с. 25].

На підставі цих прикладів О. Кониський наголошував, що окружні суди грубо порушили принцип соціальної справедливості через відсутність у законі способу визначення ціни позову та розміру винагороди за судові витрати. В обох випадках потрібно було застосувати ст. 9 і 56 Статуту цивільного судочинства. Для цього, на його переконання, потрібно заповнити лакуни в чинному законодавстві і визнати, що «у спорі про ціну позову у справах про рухоме майно ст. 56 Статуту цивільного судочинства повинна бути визнана і в загальних судах» [5, с. 3]. Я. Затворницький з цього приводу зазначав, що потрібно «представити суду право самому порушувати питання про правильність оцінки і вирішувати його, як у разі порушення питання, так і у разі заявлення спору стороною, за представленням позивачем чи визнанням законом доказом» [2, с. 27]. Стаття 56 має особливе значення: вона встановлює порядок вирішення питання про підсудність у тому разі, якщо відповідач захотів би ухилитися від мирового суду і з цією метою почав би заперечувати проти ціни позову.

Статті О. Кониського були спрямовані на те, щоб виявити недоліки у правових документах, які мали на меті започаткувати демократичний судовий устрій. Судові статuti 1864 р. проголошували рівність усіх громадян перед законом. Проте насправді новий суд став чужорідним тілом в організмі феодально-абсолютистської держави. Як на засоби, що забезпечують можливість відповідальності правителів перед підвладними, О. Кониський вказував на загальний виборчий процес, право відозви посадових осіб, судову підзвітність чиновників, законність у діяльності органів влади і управління, владу суспільної думки.

Висновки. У часи здобуття незалежності в Україні започатковано судову реформу (1992), щоб утвердити судову владу як незалежну гілку влади в рамках системи поділу влади у демократичному суспільстві [7]. Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також загальний порядок забезпечення діяльності судів [1]. Нині «є нагальна потреба у виробленні та законодавчому закріпленні чіткого і системного бачення стратегії реформування

правосуддя» [6, с. 24], законопроектом № 4378-1 «Про відновлення довіри до судової системи України» [11] передбачається ряд положень, які стосуються саме відновлення довіри до судової системи не тільки з боку громадян, а й з боку самих суддів, тому погляди О. Кониського є важливими для бачення того, якою має бути судова система в державі, що керується верховенством права.

Література

1. *Про судоустрій* України: Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27–28. – Ст. 180.
2. *Затворницький Я.* К вопросу о цене иска / Я. Затворницький // Журнал гражданского и уголовного права. – 1893. – Кн. 1. – С. 14–27.
3. *Конисский А. Я.* Из Катеринослава. Обеспечение исков / А. Я. Конисский // Судебный вестник. – 1870. – № 70. – С. 3.
4. *Конисский А. Я.* О применении 258 ст. Устава гражданского судопроизводства (О форме исковых прошений) / А. Я. Конисский // Судебный вестник. – 1869. – № 187. – С. 2.
5. *Конисский А. Я.* О цене иска и о размере вознаграждения за судебные издержки / А. Я. Конисский // Судебный вестник. – 1873. – № 276. – С. 3.
6. *Концепція* вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні від-

повідно до європейських стандартів // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – С. 23–37.

7. *Концепція* судово-правової реформи в Україні // Голос України. – 1992. – 12 серпня.

8. *Лисовский Н. М.* Библиография русской периодической печати. 1703–1900 гг. / Н. М. Лисовский. – Пг., 1915. – 516 с.

9. *Осокина Г. Л.* Иск (теория и практика) / Г. Л. Осокина. – М.: Городец, 2000. – 220 с.

10. *Полный свод законов* Российской империи. Все 16 томов со всеми относящимися к ним продолжениями и с дополнительными узаконениями по 1 ноября 1910 года. В 2-х кн. [под редакцией А. А. Добровольского, обер-прокурора Судебного Департамента Правительствующего Сената. Составил А. Л. Саатчиан]. – Кн. 2. – Т. IX–XVI; т. XV; т. XVI. Издание юридического книжного магазина И. И. Зубкова под фирмой «Законоведение». – СПб., 1911. – 4680 с.

11. *Проект* закону «Про відновлення довіри до судової системи України» 4378-1 від 11.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50133

12. *Франко І.* Олександр Яковлевич Кониський (некролог) / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Роч. 4. – Т. 13. – С. 46–47.

А. В. Александров

Взгляды А. Конисского на определение формы и цены иска и размер вознаграждения за судебные издержки и его обеспечения судебным рассмотрением

В статье анализируются взгляды известного украинского общественного и культурного деятеля, адвоката, писателя А. Я. Конисского (1836-1900) на проблемы, связанные с процедурой определения формы и цены иска и размер суммы вознаграждения за судебные издержки и его обеспечение судебным рассмотрением во второй половине XIX ст. и пути его решения; указано на их актуальность для современной юридической науки.

Ключевые слова: право, иск, цена иска, исковое заявление, вексель, государство, реформы.

A. Alexandrov

Views of the A. Konysskyi on determination of the form and price of claim and amount of remuneration for court costs and its trial support

This article analyzes the views of the famous Ukrainian social and cultural activist, lawyer, writer A.J. Konysskyi (1836-1900) on issues related to the procedure for determining the form and price of the claim and compensation for court costs and providing it by trial it in the second half of the nineteenth century, and their solutions. The author also shows their relevance to contemporary legal science.

Key words: law, claim, price of the claim, bill, state reform.